

УДК: 631.1

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.201.156-159>

Сидоров М.С.

Національний університету біоресурсів і природокористування України

Sydorov Maksym

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Аграрний сектор України історично був продьюцентом зернових не лише для внутрішніх ринків та потреб, продукція рослинництва, а саме насіння соняшнику, пшениця різних класів, а в останні роки соя і рапс – експортувались. В контексті останніх (з 2022 року) геополітичних змін та зрушень, тимчасової окупації територій та блокування гірничо-видобувної галузі на Сході країни, занепаду ще з часів розпаду союзу хімічної промисловості та супутніх напрямів виробництва, природним шляхом було перерозподілено спектр економічної та інвестиційної уваги на аграрний сектор. Фактично, від початку повномасштабного вторгнення ВВП країни прямо залежить від галузей рослинництва і тваринництва, хоча останнє у грошовому та відсотковому співвідношенні істотно поступається рослинницькій продукції. Економічна безпека України та споживчі кошики громадян, індекси виробництва на душу населення, забезпечення прожиткового мінімуму в товарному чи грошовому еквіваленті – це питання особливо важливого характеру, а саме організація, інтенсифікація та моніторинг економічної безпеки аграрної галузі є питанням стратегічним.

Ключові слова: аграрний сектор, рослинництво, агропродовольча безпека, економічна безпека, аграрне виробництво.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF ECONOMIC SECURITY OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY

Ukraine's agricultural sector has historically played a vital role in the national economy, serving not only domestic consumption needs but also acting as a significant contributor to global food security. The country's fertile black soils (chernozem), favorable climate conditions, and strategic geographic location have enabled the large-scale production and export of key crops such as sunflower seeds, wheat of various grades, corn, barley, as well as, in more recent years, soybeans and rapeseed. These commodities have consistently ranked among Ukraine's top exports, ensuring a steady inflow of foreign currency and cementing the country's status as one of the world's leading grain exporters.

However, following the geopolitical upheavals since 2022, most notably the full-scale Russian invasion, Ukraine's economic landscape has undergone significant transformation. The temporary occupation of parts of the country, particularly in the East and South, has not only disrupted agricultural logistics and infrastructure but has also further diminished other traditionally important sectors, such as mining and metallurgy. The decline of the chemical industry and other heavy industries — a process that began with the collapse of the Soviet Union — has accelerated, forcing a structural shift in economic focus and investment priorities.

As a result, the agricultural sector has emerged as a cornerstone of national economic resilience. In the face of war-related challenges, from damaged supply chains to mined farmlands and labor shortages, Ukraine has continued to rely heavily on its crop production capabilities to sustain its GDP. Although the livestock sector remains underdeveloped in comparison and represents a smaller share of both value and output, it still contributes to food security and rural employment.

In this context, the importance of agriculture has not only increased in economic terms but also in geopolitical and strategic dimensions. International support, investment in agricultural technology, logistics innovation (e.g., the creation of alternative export routes), and land restoration programs have become essential elements in ensuring the continued functionality and competitiveness of the sector. Consequently, Ukraine's agricultural complex is not just a legacy of its past economic model, but a critical pillar in its future recovery and development.

Keywords: agricultural sector, crop production, agri-food security, economic security, agricultural production.

JEL classification: Q10, O13

Постановка проблеми. Агропродовольча безпека країни та всі види і форми економічної діяльності, котрі приймають активну і опосередковану участь у вирощуванні і реалізації продукції як рослинництва, так і тваринництва є суб'єктами АПК, котрий, в свою чергу тісно пов'язаний із стратегічним курсом економіки та країни, а отже економічна безпека аграрної галузі є питанням відкритим та важливим, водночас.

Сьогодні під російської агресії страждає не лише мирне населення, а і бізнес, фермерські господарства та приватні підприємства. Такі області як Херсонська, Запорізька, частково Одеська, щоденно перебувають під обстрілами як касетних боєприпасів, що пов'язано із відносною наближеністю до ворога та окупованими територіями, так і не до кінця розміновані тисячі Га сільськогосподарських угідь ще з періоду деокупації. Так,

з 2022 року скоротили як посівні площі, так і валові збори культур в 3,7 рази (у порівнянні з 2021 роком) в приведених вище областях. Істотно страждає Чернігівщина, Харківська та Сумська області. Валове виробництво зернових, зернобобових, пшениця 1, 2 та 3 класу, соняшнику та сої в 2024 році становили лише 78,1% від 2021 року [5]. Так само спостерігається економічний занепад і тваринництва, ферми (свинарство), котрі раніше були зосереджені в Донецькій та Запорізькій областях, і, водночас молочне скотарство та вирощування ВРХ або перестали існувати через військову агресію, або припинили діяльність через те, що фактично стали нерентабельні. Спираючись на приведену вище за текстом інформацію – питанню економічної безпеки аграрної галузі України необхідно приділити увагу як з наукової (імплементация сценарію пристосування до загроз та нарощення обсягів валових зборів культур з менших посівних площ в умовах повоєнного відновлення) так і з практичної (фізичне втілення цього) точок зору.

Водночас основними завданнями в контексті економічної безпеки агропромислового комплексу є досягнення цілеспрямованого об'єднання виробничих потужностей з урахуванням безпекової ситуації в країні, забезпечення безперервності та ефективності технологічного циклу (альтернативні джерела енергії для сушарок та хлібо-приймальних пунктів, для прикладу), спрямованого на задоволення зростаючих потреб населення в необхідних агропродовольчих продуктах та врахування експортних можливостей. Сутність теоретичних та методологічних аспектів управління агропромисловим комплексом полягає в забезпеченні ефективної організації та впровадження аграрного виробництва з урахуванням питання економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи стратегічного управління аграрним сектором України, аналіз та дослідження продовольчої безпеки і аграрної політики – коло інтересів таких провідних науковців як Кваша С.М., Діброва А.Д., Вдовенко Н.М. [7], питанням же саме економічної безпеки присвячено праці Саблука П.Т., Чумаченка М.Г., а у працях

І. Ансоффа, Дж. Гелбрейта, Б. Карлоффа, Макконелла, Д. Патансона, М. Портера, Дж. Стрікланда, А. Томпсона, К. Хоффера, К. Ендрюса [1,3] висвітлено питання використання стратегії як інструменту взаємодії між теоретичними та методологічними аспектами економічної безпеки.

Водночас, недостатньо висвітлено деякі характерні риси і аспекти теоретичної та методологічної складових економічної безпеки саме аграрної галузі в умовах повоєнного відновлення. Разом з тим, невизначеність політичної ситуації, відсутність фундаментального українського досвіду та методології ведення економічної діяльності в кризових умовах зумовлює актуальність та необхідність проведення подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Мета статті - проаналізувати сучасний стан агропромислового комплексу України в умовах повномасштабної військової агресії, визначити ключові загрози економічній безпеці аграрного сектору, а також окреслити науково обґрунтовані напрями адаптації та відновлення агровиробництва в умовах повоєнної трансформації економіки.

Виклад основних результатів дослідження. В 2025 році перед підприємцями і державою постає ряд питань, до яких можна віднести посилення конкурентної боротьби на міжнародних ринках, загострення політичної ситуації в світі та вихід на економічну арену гравців без чітко визначених пріоритетів, нівелювання інтересами в короткострокових бізнес-проектах, курс України на євроінтеграцію, врахування всіх вимог в даному процесі, майбутні невизначені умови повоєнного відновлення України, відповідно – окреслює захист економічних інтересів держави з урахуванням необхідності підтримки аграрного сектору.

В чинних законодавчих, політичних та економічних реаліях величезної ваги набуває саме слово «безпека», а з урахуванням приведеної вище за текстом інформації – термін «економічна безпека», дотичний саме до аграрної галузі України є відкритим; вибрані твердження наведено в таблиці 1 нижче.

Таблиця 1

Детермінування категорії «безпека» в ракурсі економіки

Автор, колектив авторів	Визначення
А. Уолферс	Безпека, в об'єктивному плані, передбачає відсутність загроз придбаним цінностям, в суб'єктивному – відсутність побоювань щодо того, що цим цінностям буде завдано збитків. З даного означення випливає, що безпека – це необхідна умова накопичення цінностей, тобто – це одна з умов успішного функціонування будь-якої системи.
А. Петренко	...це якість будь-якої системи, що визначає її можливість і здатність до самозбереження, це система гарантій, що забезпечують стійкий розвиток і захист (системи) від зовнішніх і внутрішніх загроз.
Концепція Д. Кейнса та колективу односторонців	«...основними загрозами економічній безпеці держави є не зовнішні конкуренти, а внутрішні фактори, зокрема безробіття й економічна депресія». Виходячи з концепції базовим завданням уряду визначалося активне регулювання господарської діяльності шляхом субсидування депресивних галузей.
Козловський С.В., Мазур Г.Ф.	Безпека – це такий стан системи, при якому забезпечується її стійкість при впливі різного роду загроз, здатність до самозбереження і природного відтворення, а також гарантується її розвиток.
Акімова В.А.	Економічна безпека – це сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення і удосконалення; захищеність економічних, політичних, економічних, правових та інших потреб суспільства і його громадян; забезпечення передумов для виживання в умовах кризи та майбутнього розвитку; захист життєво важливих інтересів країни та її території, зважаючи на ресурсний потенціал, збалансованість та динаміку розвитку; створення внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності водночас.

Джерело: [8, 9].

Виходячи з думок і визначень науковців, приведені в таблиці 1, можна запропонувати власне визначення безпеки з урахуванням дотичних до економіки факторів: економічна безпека це такий стан системи планування, організації, виробництва, який дозволяє задовольнити потреби, отримати економічну вигоду від діяльності та при цьому реагувати на зовнішні загрози, вплив факторів макро- та мезо-середовища, що в кінцевому результаті забезпечить сталий розвиток.

Економічна безпека держави включає в себе ряд факторів, котрі впливають на різні галузі економіки, в тому числі і на аграрну галузь, до питання безпеки якої ми підходимо. Отже, до складових економічної безпеки можна віднести: *фінансову, продовольчу, адміністративну, соціальну, виробничу, технічну, оборонну, інформаційну, технологічну, екологічну та природоресурсну*. Курсивом виділено ті, що починаючи з 2014 року, із загостренням після 2022 року перебувають в

критичному стані, що відображається на економічних показниках країни і потребують особливої уваги в умовах повоєнного відновлення. Зокрема, природоресурсна безпека тісно пов'язана із аграрним сектором, адже продукція рослинництва прямо залежить від природних та кліматичних умов.

Тобто, економічна безпека аграрної галузі України це такий стан системи планування, впровадження, контролю та реалізації підприємницької діяльності, зокрема діяльності пов'язаної з виробництвом продукції рослинництва чи тваринництва, або її переробки, котрий дозволить як ефективно виробляти для внутрішніх потреб, з урахуванням засад продовольчої безпеки, так і реалізовувати експортний потенціал аграрної галузі (авторське визначення). Перелік визначальних факторів та чинників для галузей сільського господарства України подано нижче (таблиця 2).

Таблиця 2

Визначальні фактори економічної безпеки аграрної галузі

Фактор або чинник	Галузь рослинництва	Галузь тваринництва	Переробка та суміжні процеси, пов'язані з АПК
Інвестиції (надходження від держави, зовнішні джерела тощо)	Відсутність інвестування істотно знижує як процес розмінування та дослідження посівних площ, що були під гнітом окупації, так і уповільнює селекцію, експортні відносин та продаж за кордон	Інвестування необхідне для відновлення племінної ВРХ, для відбудови галузі та організації ефективних ферм, де існуватиме альтернативна система енергії, водопостачання, безпечні умови життя для тварин і робітників, інноваційні еко-системи (де перегній та відходи використовуються як добрива тощо)	Сьогодні, під час низької передбачуваності роботи «зернового коридору» переробка (сушка, пакування) необхідні для елементарного зберігання зернових. Переробка та сортування курятини, свинини, глибока заморозка – ключ до планування та прогнозування попиту і продажів, відповідно.
Науково-технічний потенціал аграрного сектору	Рослинництво потребує кваліфікованих агрономів, селекціонерів та кваліфікованих кадрів, які плідно працюватимуть в напрямку збільшення валових зборів культур з менших площ	Дослідження поведінки тварин в стресових та критичних умовах, мінімізація втрат молока в чинних безпечних реаліях та розробка оптимізованих харчових добавок, розробка нових, більш стійких племінних та селекційних видів – необхідна умова збереження і розвитку галузі тваринництва в Україні	В площині забезпечення високоефективних логістичних хабів та енергетично незалежних хлібоприймальних пунктів із укріпленням лежить майбутнє переробки аграрної продукції сільсько-господарських виробників та відкриваються нові горизонти дистрибуції (комерційної в тому числі).
Політична та географічна складові суверенітету держави	Втрата посівних площ та окупація істотно скоротили посівний потенціал і валові збори культур, навіть попри заходи щодо розмінування полів, питання географічної цілісності та суверенності України мають прямий (наразі – негативний) вплив на рослинництво та аграрний сектор в цілому	Тваринництво України в період із 2013 роки скоротилось на 44,3% що тісно пов'язано його географічним аспектом. Так, найбільша кількість свиноферм були розташовані на Донеччині, зараз лідером є Вінницька область, проте, міграція кадрів за кордон та постійні обстріли і ракетні атаки продовжують поглиблювати деструктивні зрушення в галузі	Переробка та надання додаткових властивостей продукції рослинництва і тваринництва тісно пов'язана з інвестуванням в інноваційну та наукову діяльність, кадрами та державним замовлення відповідних спеціальностей в закладах освіти. Пріоритети країни наразі дещо змістились, тому і тут політична та географічна складові мають безпосередній вплив
Врегулювання експортних домовленостей та контроль за їх дотриманням	Зерновий коридор є економічною необхідністю для України, що дозволяє реалізовувати експортний потенціал, водночас він дозволяє забезпечити продуктову стабільність країн, котрі купують наші зернові із року в рік	Галузь тваринництва на сьогодні є настільки нерентабельною (окрім домашніх господарств населення для забезпечення власних потреб та сектору переробки курятини і виробництва яєць) що по суті експортний потенціал може бути реалізований лише за умови капіталовкладень іноземних інвесторів	Побудова переробних потужностей чи комплексів із дослідження процесів надання додаткових властивостей аграрній продукції є перспективним напрямом в економіці України та привабливим для інвесторів водночас.

Джерело: розроблено автором.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі дозволять не лише встановити чи виокремити перелік факторів, що впливають на економічну безпеку аграрного сектору України в сучасних умовах господарювання, а й дозволять розробити ефективний механізм мінімізації ризиків при реалізації бізнесової чи економічної діяльності в Україні, враховуючи всі особливості.

Економічна безпека аграрного сектору України є

поняттям багатофакторним, сюди відноситься науково-технічний та інвестиційний потенціал, територіальна цілісність, демографічна ситуація, екологічний стан, дотримання домовленостей щодо експорту зернових за кордон тощо. Все приведене вище матиме безпосередній вплив на економіку держави та рентабельність аграрної галузі України в 2025 році і в умовах подальшого повоєнного відновлення країни.

Список використаних джерел:

1. Деренська, Я., Соколова, Л., Гладкова, О. (2025). Концептуальні аспекти аналізу господарської діяльності. Київський економічний науковий журнал, № 8. С. 32-38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-8-4>.
2. Баченко М.І. (ред) (2017). Сільське господарство України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1991-2017-2030 рр.). Київ: Аграр. наука, 160 с.
3. Колеватова А.В. (2022). Методологічні основи аналізу господарської діяльності на різних етапах розвитку суспільства. Ефективна економіка, № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10291>.
4. Приймак С.В. (2022). Аналіз господарської діяльності. Практикум: навч. посібник. Львів, 277 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/Analiz-hospodarskoi-diialnosti-PRYMAK-SVITLANA.pdf>.
5. Могилевська, О., Ціпоренко, С., Дудковський, Т., Настопиров, В., Фільченко, І. (2025). Формування стратегії управління підприємствами агропромислового комплексу. Київський економічний науковий журнал, No. 8. Рр. 80-87. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-8-11>.
6. Добровольська Е.В., Покотильська Н.В., Вольський В.А. (2024). Підприємництво: сутність, особливості розвитку та державне регулювання в АПК: монографія. DOI: <https://doi.org/10.46299/979-8-89443-777-4>. ISBN: 9798894437774.
7. Кваша С.М., Діброва А.Д., Жемойда О.В. (2018). Аграрна політика: навч. посіб. К.: Ліра-К, 388 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/2018_agrarna_politika_posibnik_compressed.pdf.
8. Козловський С.В., Мазур Г.Ф., Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій. монографія. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/items/ad288d1-a343-499f-abef-404b8c9f8d01/full>.
9. Козловський, С.В., Мазур, Г.Ф., Козловський, В.О., Жураківський, Є.С. (2019). Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 272 с. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/695>.

References:

1. Derenskaya, J., Sokolova, L., & Gladkova, O. (2025). Kontseptualni aspekty analizu hospodarskoi diialnosti [Conceptual aspects of the analysis of economic activity]. Kyiv Economic Scientific Journal, No. 8. Pp. 32-38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-8-4>. [in Ukrainian].
2. Bashchenko, M.I. (ed.) (2017). Silske hospodarstvo Ukraïny: stan, problemy, shliakhy rozvytku (1991-2017-2030 rr.) [Agriculture of Ukraine: state, problems, ways of development (1991-2017- 2030)]. Kyiv: Agrarian Science, 160 c. [in Ukrainian].
3. Kolevatova, A.V. (2022). Metodolohichni osnovy analizu hospodarskoi diialnosti na riznykh etapakh rozvytku suspilstva [Methodological bases of analysis of economic activity at different stages of society development]. Efficient economy, 2022. No. 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10291>. [in Ukrainian].
4. Priymak S.V. (2022). Analiz hospodarskoi diialnosti. Praktykum [Analysis of economic activity. Workshop]: textbook. Lviv, 277 p. Retrieved from: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/Analiz-hospodarskoi-diialnosti-PRYMAK-SVITLANA.pdf>. [in Ukrainian].
5. Mogilevska, O., Tsiporenko, S., Dudkovskiy, T., Nastopyrov, V., & Filchenko, I. (2025). Formuvannia stratehii upravlinnia pidpriemstvamy ahropromyslovoho kompleksu [Formation of a management strategy for enterprises of the agro-industrial complex]. Kyiv Economic Scientific Journal, No. 8. Pp. 80-87. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-8-11>. [in Ukrainian].
6. Dobrovolska, E.V., Pokotytska, N.V., & Volskyi, V.A. (2024). Pidpriemnytstvo: sutnist, osoblyvosti rozvytku ta derzhavne rehuliuвання v APK [Entrepreneurship: essence, features of development and state regulation in the agro-industrial complex]: monograph. DOI: <https://doi.org/10.46299/979-8-89443-777-4>. ISBN: 9798894437774. [in Ukrainian].
7. Kvasha S.M., Dibrova A.D., Zhemoyda O.V. (2018). Ahrarna polityka [Agrarian policy]: textbook. K.: Lira-K, 388 c. Retrieved from: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/2018_agrarna_politika_posibnik_compressed.pdf. [in Ukrainian].
8. Kozlovskiy, S.V., & Mazur, H.F. Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii [Economic security of the agrarian sector of Ukraine in the context of institutional transformations]: monograph. Retrieved from: <https://r2.donnu.edu.ua/items/ad288d1-a343-499f-abef-404b8c9f8d01/full>. [in Ukrainian].
9. Kozlovsky, S.V., Mazur, G.F., Kozlovsky, V.O., & Zhurakivsky, E.S. (2019). Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukraïny v umovakh instytutsiïnykh transformatsiï [Economic security of the agrarian sector of Ukraine in the context of institutional transformations]: monograph. Vinnytsia: TOVORY LLC, 272 p. Retrieved from: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/695>. [in Ukrainian].